

Horvát István könyvtára

INDALI GYÖRGY

Magyarország a XIX-ik század első felében nem szűköldött nagyszabású magánkönyvtárakban. Elsősorban az arisztokrácia reprezentatív kastélyaiban álltak a nemcsak állományukra nézve értékes, de esztétikailag is szép látványt nyújtó teremkönyvtárak. A *Széchenyi* Ferenc-, *Festetics*-, *Teleki*-, *Ráday*-féle könyvtárakkal a köznemesség már csak anyagi okoknál fogva sem tudott verse nyezni. Nagy tudósok, egyetemi tanárok szintén rendelkeztek értékes magánkönyvtárakkal, de a főúri könyvtárak szintjét természetesen nem érték el.

Élt azonban ebben az időben hazánkban egy tudós, ki egyetemi tanári és könyvtár-igazgatói fizetéséből a legnagyobb anyagi áldozatok árán olyan könyvtárat gyűjtött magának, mely nemcsak a magyar, hanem a külföldi látogatók szerint is párját ritkította világviszonylatban. *Horvát* Istvánnak, a pesti egyetem diplomatikaprofesszorának, a Széchenyi Könyvtár egyik első igazgatójának, a ma már túlhaladott életművé, de korában igen népszerű és nagyhatású történésznek a könyvtáráról van szó.

Horvát halála után *József* nádor azonnal lépéseket tett abba az irányba, hogy a nemcsak méretére nézve impozáns (több mint 25 000 kötet), de összetétele szempontjából is hallatlanul értékes könyvanyag a Széchenyi Országos Könyvtár birtokába kerüljön. A szerződés az örökösökkel már létre is jött, mikor a szabadságharc viharos eseményei átmenetileg késleltették a könyvek gyakorlati birtokbavételét. Csak 1851-ben vált lehetővé, hogy ez a hallatlanul értékes gyűjtemény az ország első könyvtárának birtokába jusson.¹

A könyvtár megvételével kapcsolatban először is kiküldtek egy bizottságot a hagyaték átvizsgálása, felmérése és értékelése céljából. A bizottság munkájáról írásban számolt be a nádornak. Később, mikor úgy látszott, hogy a vételárhoz a megyék áldozatkészségére is szükség lesz, a nádor a jelentést kinyomatta és elküldte a megyéknek.² A kinyomott jelentésnek az Országos Széchenyi Könyvtár Kisnyomtatványtárában őrzött példánya alapján³ némi képet alkothatunk arról a könyvtárról, mely a jelentés szavai szerint olyan volt, hogy „a nevezett hazafinál igen gyakran megfordult számtalan külföldi tudósnak állítása szerint (a fejedelmi, nemzeti s hercegi könyvtárakon kívül) nem sok, vagy talán egy magános könyvtár sem találkozik.”

A könyvek nyolc szobát töltöttek meg, s számukat a kimutatás huszonöt és

harmincezer közé helyezi, hozzáfűzve, hogy túlnyomórészt nagy és nehéz folió alakú kötetekről van szó.

A jelentés a gyűjteményt mindenek előtt két részre osztja: magyar könyvtára és segédkönyvtára.

A magyar könyvtárt ismét több részre osztják. Horvát történész voltából következik, hogy a hazánk történetére vonatkozó irodalmat teljességre törekedve gyűjtötte *Anonymous*tól kezdve a legújabbakig (ideértve azoknak a tartományoknak a történetét is, melyek valaha is Magyarországhoz tartoztak). Többek közt megvan *Bonfini*, *Istvánffi*, *Bél Mátyás*, *Kaprinay*, *Pray*, *Kovachich*, *Katona* stb. Nyolc könyvét a jelentés, mint külön figyelemre méltó ritkaságot sorol fel, ilyenek vannak köztük:

„*Cortesi T. Alex. liber unus de virtutibus bellicis Mathiae Corvini Hungariae regis invictissimi* Hagenaë 1531.

Hansen Metzkers, Bürger in Wien: *der Hungern Chronika vom 1-ten König Athila bis auf König Ludwig* 1534.

Historia chronologica Pannoniae: ungarische und siebenbürgische Historia. Frankfurt 1596.

Mausoleum regum et ducum Hungariae. Norimbergae 1664.”

Ugyancsak teljességre törekedve gyűjtötte Horvát István a XVI. és XVII-ik században megjelent magyar nyelvű műveket, melyek számát kétezerre becsülik a jelentők, hozzátéve, hogy nagyobbik részük a Nemzeti Múzeumban nincs meg. Ilyen például:

„*Jesus Sirah könyve*. Colosvárba 1551.

Károlyi Gáspár: *Két könyv minden országoknak és királyoknak jó és gonosz szerencséjének okairul*. Döbröczönbe 1563.

Mélius Péter: *Az szent Jánosnak tölt jelenésnek igaz és írás szerint való magyarázata*. Váradon 1568.

Nagy Banczai Mátyás: *Historia az vitéz Hunyadi János Vaydának*. Debreczenbe 1574.

Szép história az tökéletes asszonyállatokról. Kolosvár 1577.

Krónika Apollonius Királyjáról. Kolozsvár 1591.

Az nagy Castrót Györgynek vitézi dolgainak históriája. 1592.

Czanaki Máté: *Az döghalálról való rövid elmélkedés*. 1634.

Comáromi C. György: *Keseredett lélek tisztá*. Patak 1666.”

Hasonlóképpen a teljességre törekedett Horvát István a magyar grammatikák és szótárak gyűjtése terén a legrégebb kiadványoktól kezdve. Ugyanilyen lelkiismeretességgel gyűjtötte a Magyarországon élő nemzetiségek nyelvtanait és szótárait.

Nagy számban található a hazánk jogviszonyaira vonatkozó könyvek. A *Corpus Juris* számos magyar és latin kiadásán kívül a kimutatás különösen értékesnek minősíti a következő munkát: „*Der Landts Rechten und Gewonheiten des hochl. Königreichs Hungern des Steph. Werbötz ins Teutsch treulichs vertirt* 1599.

Nagy csoportot alkotnak a Magyarország földrajzával, statisztikájával, politikai állásával foglalkozó könyvek. *Bél Mátyás* híres művén kívül meg vannak még említve a következők: *Topographia Magni Regni Hungariae. Viennae 1750*. *Historia Diplomatica de statu Religionis Evangelicae in Hungaria* 1710.

Végül pedig „roppant serege” azoknak az akár hazánkban, akár külföldön megjelent munkáknak, melyek valamilyen szempontból a „magyar nemzeti tudományosság” körébe tartoznak.

Mindezt kiegészíti a Horvát kiadott műveiből visszamaradt több száz kötet. Segédkönyvtár cím alatt tárgyalja a jelentés a könyvek azon részét, melyeknek közvetlen magyar vonatkozása nincs ugyan, de Horvátnak széles körű kutatásaihoz szüksége volt rájuk. (Itt is a történeti írók vannak többségben.)

A klasszikus görög és római történetírók legjobb kiadásain kívül a bizánci történetírók és a Bizánc történetével foglalkozó újabb munkák is képviselve vannak a gyűjteményben.

A német, angol, francia, olasz, spanyol, belga, portugál, svéd, norvég, dán, sőt izlandi történetírók tiszteletre méltó száma mellett derekasan képviselve van Keleteurópa története is. Cseh, lengyel, illir történetírók mellett bőséggel találunk Oroszország történetével foglalkozó irodalmat is (az előbbieket latin, az utóbbiakat német nyelven). Végül a törökök, arabok, zsidók, örmények, kínaiak történetének irodalma zárja le a sort.

Sok gyűjtemény képviseli a diplomatikai és numizmatikai munkákat is.

Erősen gyűjtötte Horvát az egyházi jellegű irodalmat is. A számos biblia közül külön kiemel a jegyzék egy Londonban 1657-ben megjelent angol nyelvű bibliát és egy ugyanebben az évben ugyanott kiadott héber, káld, görög, szamaritanus, szír, arab, etióp, perzsa és latin nyelvű bibliát. Ehhez járul a nevesebb szentatyák (pl. *Tertulián, Origines, Szent Ambrus, Szent Bazil, Ágoston, Jeromos, Aranyászú Szent János, Nagy Szent Gergely* stb.) műveinek legrégibb és legjobb kiadása, valamint számos későbbi teológiai és egyháztörténeti mű.

Mindezeket kiegészíti a legkülönbözőbb nyelvű szótárak, lexikonok sokasága.

Végül pedig megtalálhatók Horvát könyvtárában a leghíresebb külföldi könyvtárak katalógusai.

A könyvek mellett rendkívül becses Horvát kéziratgyűjteménye is. Itt a kimutatás megint több csoportot állított fel. Első az okleveleké. Ezek közt van 116 db eredeti, a IV. *Bélatól* a XVII-ik századig terjedő időből. Négyszáz darab a hiteles másolatú oklevelek száma. 296 oklevelet maga Horvát másolt le hiteles eredetiről, míg 272-t idegenekkel másoltatott, ehhez járul még 51 db igazolt vagy egyeztetett oklevél másolat s 22 olyan másolt oklevél, mely városok szabadalmait tartalmazza. Rendkívül értékes darabok vannak a nem oklevél jellegű kéziratok közt is. Ilyenek az I. *Rákóczi* Györgyhez és feleségéhez *Lórántffy* Zsuzsannához titkos írással írt levelek, vagy török pasák magyar nyelven írt levelei.

50 kötetet töltenek meg az újabbbkori levelek. Ezek közül kiemelkedően jelentősek Giuseppe *Garampi* (1723–1792) pápai nunciusnak *Koller* József (1745–1832) pécsi kanonokhoz írt levelei s a *Révai* Miklóshoz, valamint Horvát Istvánhoz intézett levelek.

Ugyancsak értékes az a 37 kötetes gyűjtemény, mely magyar írók és tudósok eredeti kézirateit tartalmazza. A jelentés megemlíti közülük többek közt *Pápai* Pál magyar zsoltárkönyvét 1539-ből. *Cicero* négy könyvének magyar nyelvű fordítását 1614-ből, *Virág* Benedek kézirateit és *Révai* Miklós „magyar literatúrárt érdeklő kézirateit” 10 kötetben.

Végül pedig magának Horvát Istvánnak a hátrahagyott kéziratei egymaguk megtöltötték több mint 800 kötetet.

Ehhez járul a hozzátételeg 300 db-ra becsült térképgyűjtemény az összes magyar vármegye és egyházmegye, s Európa minden országának térképével. A fentiekén kívül találhatók még atlaszok más világrészekről is. Pld. *Berghaus pompás kiadású Afrika atlása*, „régí világ atlásai” s végül három égi és földgolyó.

Vannak még ezenkívül oklevelek, nyelvemlékek, képek és pecsétek másolatai szalmapapíron és réztáblákon.

Szép gyűjtemény van rézmetszetekből és rajzokból. Az előbbiek nagy része szintén oklevelek másolata. A rajzok részint kolozsvári és kömlői régiségeket ábrázolnak, ezekhez még számos arckép járul.

Megemlíti még a jelentés a régi pénzek gyűjteményét, és különböző ritka régiségeket, végül a könyvtári bútorokat. Egy kissé arra kell gondolnunk, hogy ez a hatalmas könyvtár, mely a magyar történelem kútfőit, a magyar irodalom legrégibb nyomtatott emlékeivel egyesíti, s a magyar tudományosság minden ága irodalmának gazdag tárháza, nemcsak egy ember műve. Horvát István nagyszerű könyvtára mögött ott áll a kor, a nemzeti öntudat megerősödésének kora, a magyar történelem egyik legérdekesebb, legszebb időszaka, a reformkor.

Jegyzetek:

1. *Berlász Jenő: Horváth István könyvtárának megszerzése a Nemzeti Könyvtár számára.* OSZK Évkönyve 1963—64. 251—264. l.
2. *Berlász: i. m.* 259. l.
3. Folió 1846—1848.

Die Bibliothek von István Horvát

GY. INDALI

Unter den Privatbibliotheken des 19. Jahrhunderts spielte die Bibliothek des Budapester Universitätsprofessors István Horvát, der selbst in seiner Zeit schon ein sehr populärer und weitbekannter Historiker war, eine bedeutende Rolle.

Nach dem Tode István Horváts gingen seine Bücher in den Besitz der Széchényi-Nationalbibliothek über. Bei der Übernahme wurde die Bibliothek von einer Kommission durchgearbeitet und über das Ergebnis der Arbeit berichtete sie in einer Rechenschaftslegung, die auch gedruckt wurde. Ein Exemplar des Druckwerkes, das in der Széchényi-Nationalbibliothek in der Abteilung für Kleindrucke zu finden ist, gibt uns einen Überblick über die sehr bedeutende Bibliothek.

Der Bericht teilt die Sammlung, die ungefähr 25—30 Tausend Bände umfasste und in acht Zimmern untergebracht war, in zwei Teile: in die ungarische Bibliothek und in die Hilfsbibliothek.

Unter der Rubrik ungarische Bibliothek finden wir eine Aufzählung der Bücher zur ungarischen Geschichte (unter ihnen zahlreiche seltene Werke). Horvát war bestrebt, sie auf Vollständigkeit zu sammeln. Ebenfalls um Vollständigkeit war er bei der Sammlung der im 16. und 17. Jahrhundert erschienenen ungarischen Grammatikbücher und Wörterbücher bemüht. In der Bibliothek finden wir auch zahlreiche Werke, die die Rechtsverhältnisse, die Geographie und Statistik und die politischen Beziehungen Ungarns behandeln.

Als Hilfsbibliothek bezeichnet der Bericht alle Bücher, die sich nicht direkt auf Ungarn beziehen, die Horvát jedoch für seine weitgehenden Forschungen benötigte. In der Mehrheit sind es Geschichtsbücher, wie auch umfangreiche kirchliche Literatur (Ausgaben der Bibel, des Alten und Neuen Testaments, sowie zahlreiche theologische und kirchengeschichtliche Werke).

Diese Werke werden durch die verschiedensten Sprachwörterbücher und Lexika, sowie durch die bekanntesten ausländischen Bibliothekskataloge ergänzt. Horvát besass weiterhin eine sehr wertvolle Handschriftensammlung. Sie bestand aus 116 Originalurkunden und mehreren Hundert Kopien und wurde ausserdem von sehr wertvollen, nicht zu den Urkunde-

zählenden Handschriften ergänzt (darunter den Briefwechsel der türkischen Pascha in ungarischer Sprache). Fünfzig Bände umfassen neuzeitliche Briefe. Aus siebenunddreissig Bänden besteht die Sammlung der Originalhandschriften von ungarischen Schriftstellern und Wissenschaftlern. (Unter ihnen die der Schriftsteller Benedek Virág und Miklós Révai.)

In der Landkartensammlung, die auf 3000 Stück angewachsen war, finden wir nicht nur alle ungarischen Komitate und Diözesen, sondern auch Landkarten aller europäischen Länder.

Hinzu kommen die Geld- und Münzsammlung, sowie zahlreiche Kupferstiche, Zeichnungen, alte Petschaften und andere seltene Antiquitäten.